

УДК 17.022.1:140.8

Н. І. Ашиток

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Анотація. У статті обґрунтовується необхідність упровадження культурологічного підходу до вивчення інклюзивної освіти та оцінки її потенціалу. В освіті для осіб із порушеннями фізичного, психічного, інтелектуального розвитку і сенсорними порушеннями важливо враховувати їх культурні потреби. У контексті визнання цих потреб набуває актуальності аналіз процесу інкультурації, специфіки її організації, прийнятної для людей цієї категорії. Крім того, це зумовлює пошук і формування соціокультурного середовища як умови розвитку людини, мови комунікації як для внутрішніх потреб групи, так і для спілкування з іншими групами. Обґрунтовується необхідність перегляду домінуючих у сучасних теорії і практиці інклюзії уявлень про культуру з метою більш продуктивного використання культурологічних знань у процесі створення інклюзивного освітнього середовища. Розглядаються форми роботи, які можуть використовуватися у межах цього середовища, що сприяє інклюзії осіб зазначеної категорії.

Ключові слова: діти з особливими потребами, інкультурація, спеціальна освіта, інклюзивна освіта, культурологічний підхід.

Вступ

Оскільки ігнорування культурологічного фактора призводить до ускладнень розвитку соціальних феноменів, до яких, зокрема, відноситься інклюзивна освіта, актуалізується культурологічний підхід до пошуку шляхів їхнього подолання. Цей підхід був обґрунтований С. Гессеном на основі наукових розробок Г. Ріккерта (Гессен, 1995: 200), а згодом вивченню методологічної основи освіти і виховання в контексті культури було присвячено праці М. Бахтіна, В. Біблера, Є. Бондаревської, А. Валицької та ін. Існують різні трактування цього підходу. Так, Н. Крилова відзначає, що «культурологічний підхід – це сукупність методологічних прийомів, що забезпечують аналіз будь-яких сфер суспільного та психічного життя (в тому числі сфери освіти та педагогіки) крізь призму системотворчих культурологічних концепцій, таких як культурні зразки, норми та цінність, культурна діяльність і інтереси тощо. Культурологічний підхід змінює уявлення про основоположні цінності освіти як виключно інформаційно-пізнавальні та пізнавальні, знімає вузько наукову спрямованість її змісту і принципів побудови навчального плану, розширює культурні засади та зміст навчання й виховання, впроваджує критерії продуктивності і творчості в діяльність дорослого та дитини (Крылова, 2000: 65-66).

Соціокультурний аспект проблеми інклюзії відображений у дослідженнях О. Злобіної, Ю. Моздокової, Д. Шамсутдінової. Аналіз змісту понять інтеграції інвалідів розглядали Л. Акатова, Л. Василенко, Н. Морова, Л. Храпиліна, Н. Шабаліна. Питання взаємодії особистості інваліда з навколишнім для нього соціокультурним середовищем аналізувалися у роботах С. Іконникової, Л. Когана, Ю. Лукіна та ін. Соціокультурний підхід до вивчення спеціальної освіти і соціальної роботи у сфері освіти вивчався у працях Н. Ашиток (Ашиток, 2018: 106-109; Ашиток, 2019: 107-111). Проблемам формування особистості в умовах культурно-дозвілєвої діяльності присвячені дослідження А. Жаркова, М. Кагана, А. Фоміна та ін. Про культурну діяльність із потужним людинотворчим потенціалом як важливий засіб інкультурації неодноразово зазначали у своїх роботах М. Каган, Є. Григор'єва, Д. Шамсутдінова, М. Ярошенко.

У працях дослідників розглянуто чимало аспектів організації освіти на основі культурологічного підходу. В той же час можна зазначити, що на сьогоднішній день багато проблем є лише заявленими, накресленими є лише можливі підходи до їхнього вирішення. Зокрема, немає наукових досліджень, присвячених розгляду методологічних, теоретичних, дидактичних основ застосування культурологічного підходу до вивчення освіти осіб із порушеннями фізичного, психічного, інтелектуального розвитку і сенсорними порушеннями, хоча ця проблема визнається в педагогіці однією з актуальних.

Мета і завдання

Метою статті є вивчення інкультурації осіб з особливими освітніми потребами у контексті розвитку національної спеціальної освіти. Завдання статті: розглянути особливості навчання цих дітей у закладах інклюзивної освіти з точки зору культурологічного підходу, дослідити значення соціокультурного середовища для розвитку осіб цієї категорії.

Методологія дослідження

У роботі використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Основним серед них став метод аналізу, за допомогою якого з'ясувалися особливості інкультурації осіб з особливими освітніми потребами у закладах загальної освіти. Крім того, у процесі дослідження використано індукцію, дедукцію, синтез, узагальнення та ін.

Результати

Проблеми розвитку інклюзивної освіти певною мірою зумовлені недооцінюванням культурологічного фактора. З позицій культурологічного підходу, включення дітей із різними психофізичними особливостями у суспільство відбувається під час інкультурації – процесу освоєння ними норм суспільного життя і культури, взаємообміну між ними й культурою, за якого, з одного боку, культура визначає основні риси особистостей, з іншого – люди самі впливають на свою культуру. Інкультурація включає в себе формування основоположних людських навичок (типи спілкування з іншими людьми, форми контролю суспільної поведінки та емоцій, способи задоволення потреб, оцінювання ставлення до різних явищ навколишнього світу тощо). Результат інкультурації – єдність людини з іншими членами даної культури та її відмінність від

представників інших культур. Змістом цього процесу є особистісний розвиток, соціальна комунікація, засвоєння основних навичок життєзабезпечення, а до основних механізмів належать імітація (повторення людьми звичних навичок поведінки, які спостерігаються в поведінці інших людей) та ідентифікація (засвоєння дітьми поведінки батьків, старших, дорослих). Основними агентами інкультурації є сім'я, група однолітків, навчальні заклади, засоби масової інформації, різні політичні та громадські організації. Звісно, для повноцінної інкультурації дітей з особливими освітніми потребами необхідно створити відкрите соціальне середовище з гуманістичною спрямованістю.

Деякі дослідники відзначають доцільність створення особливого соціокультурного середовища і відсутності усвідомленої потреби його організації та пишуть про «особливу культуру» або «особливі культурні потреби людини з особливими освітніми потребами» (Попова, 2001: 96-107; Попова, 2008: 19-23; Hickey-Moody, 2003: 1-22) При уважному вивченні праць цих науковців з'ясується, що про створення особливої культури для осіб цієї категорії не йдеться, оскільки в такому випадку слід припустити, що є якісь специфічні функції для неї. Що ж мають на увазі дослідники, які пишуть про особливу культуру? Наприклад, автори підходу TEACCH (Treatment and Education of Autistic and related Communication handicapped Children), що застосовується для навчання організації життя, роботи і спілкування людей з аутистичним типом порушень, пишуть про «культуру аутизму». Проте це поняття розглядається дослідниками не в культурологічному, а у вузько спеціальному соціально-адаптивному аспекті. Метод TEACCH будується на врахуванні у людей із даним типом порушень певних рис, які визначають специфіку їхніх каналів сприйняття, орієнтації в навколишньому світі тощо. Цей метод ґрунтується на створенні стійкого структурованого середовища, що регулює аспекти життя, роботи, спілкування людини з аутизмом із метою її соціальної адаптації (Mesibov G.). Культурологічний погляд на проблему інклюзії дозволяє з'ясувати, що в даному випадку йдеться не про створення особливої культури для осіб з особливими освітніми потребами, а про специфічні методи їхнього залучення до культури.

Культурологічний підхід дозволяє сприяти оптимально можливій інклюзії шляхом пошуку культурних форм, які є в арсеналі традиційних культур та співвідносити їх із практиками, ефективними у роботі з певною категорією осіб. Часто у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами такими виявляються заняття з малювання, танцю (ритміки), співу, прикладної творчості, елементи з казкотерапії, лялькотерапії тощо.

Культурологічний підхід до проблем розвитку інклюзивної освіти передбачає залучення вихованців до культури на засадах їхньої власної активності. Створення для них і осіб із рівнем розвитку, що відповідає нормі, єдиного соціокультурного середовища, припускає забезпечення рівного доступу до цінностей культури. У той же час диференціація цього доступу в сучасній Україні є настільки значною для осіб із різними

психофізичними особливостями, що писати про єдиний соціокультурний простір можна лише як про бажану перспективу. З переходом культури до сфери ринкової економіки і збільшенням ролі економічного капіталу найбільш вразливі позиції займають соціально незахищені групи населення, а до них і відносяться особи з порушеннями фізичного, психічного, інтелектуального розвитку і сенсорними порушеннями. Соціальна нерівність, відсутність доступного соціокультурного середовища призводять до обмеження способів залучення до культурних цінностей і поширення практик виключення з цього середовища людей зазначеної категорії.

Цим особам необхідно забезпечити доступ до установ культурного призначення (кінотеатрів, музеїв, філармоній, театрів, бібліотек, палаців та будинків культури, клубних закладів та ін.), можливість брати участь у культурно-мистецьких заходах, користуватися послугами різного виду (туристичними, екскурсійними тощо). Забезпечення доступу до культурних цінностей, охоплення творчою діяльністю людей зазначеної категорії регулюються нормами законодавства та програмними документами державної політики України, проте їхня реалізація ускладнена обмеженням фінансуванням, недостатньою кількістю культурних програм, орієнтованих на включення цих людей до соціуму. З метою вирішення цієї проблеми Мінкультури видав наказ «Про реалізацію права соціально незахищених верств населення на відвідування закладів культури, що належать до сфери управління Мінкультури України, на пільгових умовах», в якому керівникам підприємств, установ і організацій, які підпорядковані цьому центральному органу виконавчої влади, було запропоновано визначити один день останнього тижня місяця днем безкоштовного відвідування певними категоріями осіб, до яких, зокрема, відносяться особи з інвалідністю I і II групи, забезпечивши доступ для них до концертних організацій, театрів, цирків, музеїв і заповідників за умови пред'явлення документів, що засвідчують їх приналежність до зазначеної категорії громадян. Ще одним бар'єром для доступу людей з інвалідністю в Україні є архітектурна непристосованість більшості установ і закладів культури для безперешкодного відвідування їх людьми з порушеннями фізичного, психічного, інтелектуального розвитку і сенсорними порушеннями.

Перешкодою для людей з інвалідністю в Україні виступає також недостатня забезпеченість установ культури інформацією в форматі, доступному для людей з ураженнями зору і слуху. Так, 33,4% респондентів із числа інвалідів, що були опитані фахівцями НДУ (науково-дослідного інституту соціально-трудова відносин) у 2010 р., відзначили, що не можуть відвідувати установи культури (кінотеатри, музеї, філармонії, театри, бібліотеки, палаци та будинки культури, клубні заклади тощо) через неможливість сприйняття інформації. При цьому найбільш актуальним цей бар'єр виявився для людей із порушенням слуху – 64,7% і порушенням зору – 50,9% (Проведення соціологічного дослідження, 2010: 20 – 21)

Обговорення

Звісно, стовідсоткове включення осіб із порушеннями фізичного, психічного, інтелектуального розвитку і сенсорними порушеннями в соціум є недосяжним. У даний час не існує медичних, технічних, соціокультурних засобів, які компенсували б серйозні порушення (глухоту, сліпоту, розумову відсталість, порушення опорно-рухового апарату) та їхнє поєднання настільки, щоб вони були повністю компенсованими. Тому «специфічність» становища цих людей у суспільстві, як зазначає Т. Гудіна, буде зберігатися. Проте мінімізація цього фактора є нагальною культурної потребою, соціальною необхідністю максимально забезпечити рівний доступ осіб зазначеної категорії до культурних благ, незалежного життя, самовизначення (Т. Гудіна).

Висновки

Культурологічний підхід до інклюзії ставить завдання не лише адаптації людини до умов життя в суспільстві, а й творчої самореалізації в адекватній для неї формі. Даний підхід спирається на наявність культурних компетенцій у осіб з особливими освітніми потребами і, тим самим, визнає людську гідність у кожного громадянина незалежно від його інтелектуальних, фізичних і психічних особливостей. Для культурологічного підходу до інклюзії одним із ключових моментів є не опора на усталені культурні форми і соціальні інститути, а залучення людей до творчих форм культури, які здійснюються спільно з іншими учасниками колективу у межах єдиного соціокультурного середовища.

Список літератури

1. Ашиток Н. І. Соціокультурний підхід до вивчення соціальної роботи / Н. І. Ашиток // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: 36. наук. пр. – № 1 (27). – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2018. – С. 106-109.
2. Ашиток Н. І. Культурологічний підхід до вивчення спеціальної освіти в інформаційну еру / Н. І. Ашиток // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: 36. наук. пр. – № 1 (29). – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2019. – С. 107-111.
3. Гессен С. І. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С. І. Гессен. – М.: Школа-Пресс, 1995. – 448 с.
4. Гудина Т. В. Социально-культурная деятельность как средство обеспечения равных возможностей развития и инкультурации детей-инвалидов в современном обществе [Електронний ресурс] / Т. В. Гудина. – Режим доступу: <https://www.dissercat.com/content/sotsialno-kulturnaya-deyatelnost-kak-sredstvo-obespecheniya-ravnykh-vozmozhnostei-razvitiya>
5. Крылова Н. Б. Культурология образования / Н. Б. Крылова. – М.: Народное образование, 2000. – 272с.
6. Попова Н. Т. Культурологические аспекты развивающей педагогики / Н. Т. Попова // Постигание культуры. Сборник. Ежегодник. Выпуск 11. – М.: Мин-во

культуры РФ. Рос. ин-т культурологии, 2001. – С.96-107.

7. Попова Н. Т. На пути к театру. Субкультура. Интеграция. Театр с участием людей с интеллектуальной недостаточностью / Н. Т. Попова // Протеатр. Феномен «особого искусства» и современная культура (с приложением реестра «особых театров»). – М., 2008. – С. 19-23.

8. Проведення соціологічного дослідження за регіонами України з метою виявлення проблем та перешкод, що заважають соціально-економічній інтеграції інвалідів до трудового та суспільного життя // Звіт про НДР. – Луганськ. – ДУ НДІ СТБ, 2010. – 126 с.

9. Hickey-Moody A. «Turning away» from Intellectual Disability: Methods of Practice, Methods of Thought / A. Hickey-Moody // Melbourne Studies in Education. – 2003, V. 44, – P. 1-22.

10. Mesibov G. What is TEACCH? / G. Mesibov. URL: <http://www.teacch.com/whatis.html>

References

1. Ashytok, N.I. (2018). Sotsiokulturnyi pidkhid do vyvchennia sotsialnoi roboty [Sociocultural approach to the study of social work], *Visnyk Natsionalnoho aviatyinoho universytetu, Proceedings of the National Aviation University*, 1 (27): 106-109 [in Ukrainian].
2. Ashytok, N.I. (2019). Kulturolohichnyi pidkhid do vyvchennia spetsialnoi osvity v informatsiinu eru [Language socialization of children with peculiarities of psychophysical development in the conditions of information society], *Visnyk Natsionalnoho aviatyinoho universytetu, Proceedings of the National Aviation University*, 1(29): 107-111 [in Ukrainian].
3. Gessen, S.I. (1995). *Osnovy pedagogiki. Vvedenie v prikladnuyu filosofiyu* [Fundamentals of pedagogy. Introduction to Applied Philosophy]. Moscow: Shkola-Press [in Russian].
4. Gudina, T.V. Sotsialno-kulturnaya deyatel'nost' kak sredstvo obespecheniya ravnnykh vozmozhnostey razvitiya i inkulturatsii detey-invalidov v sovremennom obschestve [Socio-cultural activity as a means of ensuring equal opportunities for the development and inculturation of children with disabilities in modern society]. Retrieved from: <https://www.dissercat.com/content/sotsialno-kulturnaya-deyatelnost-kak-sredstvo-obespecheniya-ravnykh-vozmozhnostei-razvitiya> [in Russian].
5. Krylova, N.B. (2000). *Kulturologiya obrazovaniya* [Cultural studies of education]. Moscow: Narodnoe obrazovanie [in Russian].
6. Popova, N.T. (2001). *Kulturologicheskie aspektyi razvivayushey pedagogiki* [Cultural aspects of developing pedagogy]. *Postizhenie kulturyi, Sbornik. Ezhegodnik, The comprehension of culture. Compilation*, 11: 96-107 [in Russian].
7. Popova, N.T. (2008). *Na puti k teatru. Subkultura. Integratsiya. Teatr s uchastiem lyudey s intellektualnoy nedostatochnostyu* [On the way to the theater. Subculture. Integration. Theater featuring people with intellectual disabilities], *Proteatr. Fenomen «osobogo iskusstva» i sovremennaya kultura (s prilozheniem reestra «osobyih teatrov»*, 19-23 [in Russian].
8. Provedennia sotsioloichnoho doslidzhennia za rehionamy Ukrainy z metoiu vyavlennia problem ta pereshkod, shcho zavazhaiut sotsialno-ekonomichnii intehratsii invalidiv do trudovoho ta suspilnoho zhyttia [Conducting a sociological survey in the regions of Ukraine in order to identify problems and obstacles that hinder the socio-economic integration of persons with disabilities into working and social life]. *Zvit pro NDR, Luhansk: DU NDI STV* [in Russian].
9. Hickey-Moody, A. (2003). «Turning away» from Intellectual Disability: Methods of Practice, Methods of Thought, *Melbourne Studies in Education*, V. 44, 1-22.
10. Mesibov, G. What is TEACCH? Retrieved from: <http://www.teacch.com/whatis.html>

Н. І. Ашиток

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ИЗУЧЕНИЮ ПРОБЛЕМ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье обосновывается необходимость использования культурологического подхода к изучению инклюзивного образования и оценке его потенциала. В процессе образования лиц с нарушениями физического, психического, интеллектуального развития и сенсорными нарушениями важно учитывать их культурные потребности. В контексте признания этих потребностей актуализируется анализ инкультурации, специфики ее организации, приемлемой для людей этой категории. Кроме того, это обуславливает поиск и формирование социокультурной среды как условия развития человека, языка коммуникации, как для внутренних потребностей группы, так и для общения с другими группами. Обосновывается необходимость пересмотра доминирующих в современной теории и практике инклюзии представлений о культуре с целью более продуктивного использования культурологических знаний в процессе создания инклюзивной образовательной среды. Рассматриваются формы работы, которые могут использоваться в этой среде, что способствует эффективной инклюзии лиц указанной категории.

Ключевые слова: дети с особыми потребностями, инкультурация, специальное образование, инклюзивное образование, культурологический подход.

N. Ashytok

A CULTURAL APPROACH TO THE STUDY OF INCLUSIVE EDUCATION

Introduction. In recent years, the problems of studying the value of inclusive education have become relevant in national education and society. The article examines the influence of cultural values on the development of inclusive education in Ukraine, on the definition of its goals and content and the leading role of its humanistic component in the spiritual, moral and intellectual formation of students on the basis of assimilation of their socio-cultural values. **The aim** of the article is to study the inculturation of people with special educational needs in the context of the development of national special education. **The tasks** of the article are to consider the education peculiarities of the children with special educational needs in the institutions of inclusive education in the cultural aspect, to explore the importance of the socio-cultural environment for their development. **Research methods.** The paper uses general scientific and special research methods. The main among them was the method of analysis. In addition, induction, deduction, etc. were used. **Research results.** The necessity of introducing culturological perspective while setting goals for the inclusive education and evaluation of its capabilities is addressed in the article. In the process of education of the people with disabilities it is important to take into account their specific cultural needs. Recognition of the special cultural needs imply the description of the particular system of relationships, the identification systems, the specificity of the constituent elements of cultural environment adequate for people with disabilities, emphasizing the importance of a group as a condition of human development, searching for the language of communication, both for internal needs of this group and for communication with other groups. The need to revise the conceptions of culture in contemporary theory and practice of inclusion is justified towards a more productive use of cultural knowledge in the process of creating a developmental learning environment. The possibility application of cultural forms which can be found in the arsenal of traditional cultures and artistic practices of contemporary art are discussed in creating supportive social and cultural environment that promotes inclusion of people with disabilities into society. **Discussion.** The views on the content of the inclusive education concept are analyzed. The author substantiates the expediency to denote this term of education for all children who study in a general educational institution. **Conclusion.** The introduction of elements of social and cultural activities into the inclusive educational process will help the actors of inclusive process master cultural standards and patterns of behavior, meet the spiritual needs and needs for communication, will contribute to their positive perceptions of each other and change the attitude towards the phenomenon of disability. The creative social and cultural environment of the inclusive educational space makes it possible to facilitate the socialization of children with special educational needs. **Keywords:** children with special needs, inculturation, special education, inclusive education, cultural approach.

УДК 81'246.2:141.7 (045)

М. А. Абисова

ФЕНОМЕН НАПІВКУЛЬТУРИ: ЛІНГВОКОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ

Національний авіаційний університет
e-mail: maria.abysova@gmail.com; ORCID: 0000-0002-6461-7769

Анотація. У статті проаналізовано негативні наслідки міжкультурної комунікації на особистісному та суспільному рівнях. Відзначається, що поряд із позитивними комунікативно-мовними наслідками культурної інтерференції виникає феномен напівмовлення як кодового змішування у мові білінгва, що не має достатньої мовної компетенції. Нехтування мовною нормативністю під час відбору доступних для напівмовного індивіда засобів із метою передачі його комунікативних інтенцій ускладнює громадський діалог як засіб єднання суспільства, коригування систем його управління.

Ключові слова: білінгвізм, код, культурна інтерференція, напівкультура, напівмовлення.

Вступ

За теперішнього часу не викликає сумніву той факт, що впродовж свого історичного розвитку різні спільноти вступають між собою в ті чи інші стосунки, що обов'язково передбачає паралелізм мовних контактів. Сучасні глобалізаційні процеси вимагають від індивідів уміння пристосовуватися до швидко змінюваного соціокультурного середовища, що має на увазі вміння інтерпретувати явища культури в різних мовно-культурних контекстах. Особливу увагу необхідно приділити аналізу комунікативної компетентності «інтерпретатора», чий погляд на культуру, її явища і форми буття визначає глибину розуміння історичних реалій та актуальних практик.

Мета і завдання

Проаналізувати феномен напівмовлення як негативного наслідку культурної інтерференції. Основні завдання:

1) охарактеризувати ситуацію напівмовлення як невідповідності або накладення одних кодів однієї

мовної системи на інші в умовах міжкультурної комунікації;

2) дослідити особливості втрати мовної нормативності на макро- і мікрорівні.

Методологія дослідження

Проблема дослідження перебуває на перетині різних наук. Існує окрема лінгвістична парадигма, так звана «контактна лінгвістика», «лінгвістика мовних контактів» або «лінгвістична контактологія», яка вивчає процеси і результати контактування мов у конкретному геополітичному просторі за певних історичних та соціальних умов спілкування народів, етнічних груп, окремих людських колективів, що говорять різними мовами (Мечковская, 2000: 12).

Значний внесок у розробку проблеми мовних контактів унесли У. Вайнрайх, Б. Гавранек, Е. Хауген, Г. Шухардт та ін. Однак проблема мовних змін не є власне лінгвістичною, оскільки модель характеристик мови і мовлення містить взаємообумовлені та взаємозалежні явища, пов'язані з формуванням мовних кодів мовців під впливом соціальної